

Мамич М. В.

КУЛЬТУРОМОВНИЙ КОНТЕНТ ЖУРНАЛУ «ЖІНКА» 50-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті представлено культуромовний контент журналу «Жінка» середини ХХ століття з погляду історичної динаміки лексичних, правописних, граматичних норм сучасної літературної мови. Проведено зіставний аналіз вибраних рядів слів, синтаксичних конструкцій, які засвідчують ядерну якість норми в означений період функціонування офіційної української мови – орієнтація на зниження варіантності, зближення в писемній практиці означених норм із нормами російської літературної мови.

Ключові слова: мова журналу, культуромовний контент, норма літературної мови.

В статье представлен культурно-речевой контент журнала «Женщина» середины ХХ века с точки зрения исторической динамики лексических, грамматических норм современного литературного языка и правописания. Проведен сопоставительный анализ выбранных рядов слов, синтаксических конструкций, свидетельствующих о ядерном качестве нормы в указанный период функционирования официального украинского языка – ориентация на снижение вариантности, сближение в письменной практике указанных норм с нормами русского литературного языка.

Ключевые слова: язык журнала, культурно-речевой, норма литературного языка.

The article presents a cultural-speech content of the magazine «Woman» of the mid twentieth century in terms of the historical dynamics of lexical, grammatical rules of modern literary language and spelling. A comparative analysis of selected series of words, syntax, indicating the nuclear as a norm within the specified period of operation of the official Ukrainian language – focus on the reduction of the variance, the convergence in the writing practice these standards with the standards of the Russian literary language.

Key words: language of magazine, cultural-speech content, norm of the literary language.

Як відомо, будь-який об'єкт дослідження може бути повернутий до дослідника з боку певної «проблемної ситуації». Так, у сучасній лінгвістиці за останні п'ять років з'явилося чимало публікацій про змістове наповнення такого медійного продукту, як журнал (Н. Баландіна, Н. Олійник, І. Дяченко, О. Логвиненко та ін.). Зазвичай питання культури мови ставлять у статичному аспекті, тобто в проекції на порушення норм слововживання, граматики, пунктуації в конкретному виданні. Натомість мова, контент медіаресурсу – це і джерело вивчення історії літературної мови. У такому разі питання «культура мови видання» можна розв'язувати в комплексі аспектів: власне мовного, комунікативно-прагматичного, етичного, лінгвокультурного. Стилiстичні норми виявляються на рівні індивідуально-авторської репрезентації, специфіки мікрожанрів, що складають основу журнального контенту. Загальнолітературні ж норми відображають стійкість традицій спілкування в окремий період історії комунікування. Вони виконують основну регулятивну функцію в конструкції «літературна мова», що перебуває у стані динамічної стабільності. У межах певного дискурсу саме загальнолітературні норми віддзеркалюють і припустиму варіантність, що відображає мовні смаки доби, прихильність соціуму до певних складників для вираження смислів, на зміну яким у наступні періоди історії мови можуть прийти інші. Варіантність загальнолітературних норм – ніша для модифікування мови на різних рівнях її системи. Дослідження загальнолітературних норм у контенті журналу «Жінка», або ж культуромовного контенту, є актуальним і перспективним саме з практичного погляду: воно уможлиблює фіксацію явищ мови, залежних від мовної політики суспільства, пуристичних орієнтирів спільноти в кожний конкретний період часу. Обраний часовий відрізок – 50-і роки ХХ століття – це час, коли в газетно-журнальній публіцистиці прогресувала орієнтація на певні зразки слововживання російської книжної мови, на характерні правописні норми. З погляду сьогодення культуромовний контент журналу «Жінка» (тоді – «Радянська жінка») зазначеного часу має специфічні відмінності від утрадиційнених за останнє десятиріччя способів вираження смислу.

Отже, **об'єкт дослідження** – тексти громадсько-політичного журналу «Жінка». Предмет – культуромовні принципи організації контенту громадсько-політичного журналу «Жінка» на тлі сучасних норм правопису, граматики, слововживання. Мета дослідження полягає у спробі систематизувати культуромовні маркери середини ХХ століття в контенті масового видання та пропагування з використанням контрастного зіставлення з сучасними загальнолітературними нормами. Методи дослідження: загальнонаукові – аналіз, узагальнення, класифікація (класифікація культуромовного контенту), описовий, порівняльний (під час опрацювання масиву журнального матеріалу та викладення результатів).

Пізнання мови українських газетно-журнальних видань у контексті історії літературної мови – це одна зі сходинок у піраміді осмислення феномена «масова мовна свідомість». Упродовж тривалого часу

(40 – початок 90-х років ХХ століття) мова перебувала у стані динамічної стабільності, оскільки практично не змінювалися суспільно-політичні орієнтири в запровадженій мовній політиці радянської спільноти. Роль зразка виконували стандартизовані тексти підручників, культуромовне наповнення текстів масово тиражованих газет і журналів, книжкової продукції широкої тематики, мова дикторів радіо й телебачення. При цьому писемний текст був найбільшим орієнтиром у формуванні й регулюванні мовно-слововживання. Це спричинено тим, що, за висловленням С. П. Бибики: «Оволодіння нормами усної літературної мови через освіту пов'язане з формуванням та розвитком суспільної свідомості, закріпленням культурою типів мовомислення як систем універсальних, стійких схем побудови міжособистісного спілкування в різних ділянках суспільної діяльності людей, що формуються історично в результаті постійного зв'язку ситуативного послуговування мовою і виконуваних нею численних соціокультурних функцій» [1, с. 558]. Саме прескриптивна репрезентація літературного стандарту і виконує законодавчу функцію [9]. Простір культурного, унормованого спілкування, який забезпечують друковані видання, спрямований на цілісний розвиток масової свідомості, зокрема й мовної [6, с. 138].

У межах журнального контенту співіснують різні культуромовні ситуації, що можуть бути об'єктом лінгвістичних і соціальних, суспільно-політичних, історичних зацікавлень. Ті зміни, що відбуваються у структурі мови, пов'язані зі змінами в суспільстві, оскільки ЗМІ – засоби соціальної трансляції, державні ЗМІ – засоби контролю й підтримки культури мови на високому рівні, що й забезпечувала газетно-журнальна публіцистика попереднього періоду в історії української літературної мови. Щодо аналізованого контенту, його культуромовного наповнення, то важливо, на нашу думку, відзначити, що в редакційній колегії журналу були знакові для середини ХХ століття мовні особистості – Ванда Василевська, Ірина Вільде, Любова Забашта.

Аналізу мови жіночого журналу «Жінка» 50-х років ХХ століття не пов'язаний із вивченням відхилень від норм усної чи писемної мови, уживання ненормативної лексики чи жаргону, надлишку іншомовних запозичень, що, як правило, привертають увагу дослідників сучасних ЗМІ. На тлі багатожанровості, політематизму аналізованого мовного матеріалу, який становить культурну цінність, простежуємо стабільність мовних норм (лексичних, граматичних, правописних) із виразними ознаками часової інваріантності.

Так, у мовному матеріалі журналу виокремлено лексеми, які мають синонімічні відповідники в сучасній літературній мові, але в той період на них накладали своєрідне табу, й у масову мовну свідомість вкорінювали варіанти, наближені за звучанням до характерних для російської мови. Це стосується послідовного вживання слів: **процент** 'відсоток' (*Уряд асигнує 61 процент державного бюджету на потреби освіти (червень, 1959), пор. сучасну оцінку норми: «У сучасній українській мові закономірно активізовано слово відсоток (калька з латинської procentum), яке протягом десятирок років було відсунуто на периферію запозиченою назвою процент» [5, с. 45]; сітка 'мережа' (У кожній області, в кожному районі намічено сітку восьмирічних, середніх, вечірніх, змінних загальноосвітніх шкіл та середніх трудових політехнічних шкіл з виробничим навчанням. Семирічним планом передбачено широке розгортання сітки шкіл-інтернатів, цих навчальних закладів нового типу (червень, 1959); ряд 'низка' (Перша сесія Верховної Ради Української РСР п'ятого скликання обговорила ряд питань, зв'язаних з перебудовою школи в нашій республіці (червень, 1959); просьба 'прохання' (Міський відділ народної освіти Кривого Рога, який розглядав на просьбу редакції цю справу, повідомив, що директора школи № 37 зобов'язано переглянути розподіл навчальних годин між вчителями (квітень, 1959); учбовий 'навчальний' (Після шостої години вечора на «Точелектроприладі» починає свою роботу учбовий комбінат (лютий, 1955) [див. ще коментар: 2, с. 49]; виключно 'винятково' (Виключно велика роль комсомолу в організації культурного дозвілля молоді (січень, 1956); слід 'треба, варто' (Шовкові та шерстяні речі з бавовною білизною прати не слід (червень, 1959); вірно 'правильно' (Усі доручення, виконувани дітьми, вихователька обов'язково перевіряє і прагне вірно оцінити роботу (червень, 1959). Щодо мови публіцистичного стилю кінця ХХ ст. Т. А. Коць відзначала актуалізацію в ній пар таких слів, питомих українських основ, що є «атрибутами культурно-літературної спадщини» [3, с. 114, 115].*

Як росіянізми сприймаємо з погляду сучасної мовної практики слова *роди, родильний, післяродовий* зам. *пологи, пологовий, післяпологовий* (Тут нема ні лікарень, ні **родильних** будинків, ні навіть медичних сестер для надання швидкої допомоги (червень, 1959); *по-перше, післяродовою* відпусткою за рахунок коштів державного соціального страхування тривалістю 56 календарних днів (при ненормальних **родах**, а також при народженні двійні – 70 днів (квітень, 1959), *здравниця* зам. *оздоровниця* (І тут з кожним днем все збільшується кількість дитячих ясел і садів, все більше відкривається шкіл, дитячих бібліотек, театрів, **здравниць** (червень, 1959), *всімірно* зам. *цілком* (Партійні організації повинні **всімірно** підвищувати ідейний рівень політичної роботи в масах (січень, 1956), *загородний* зам. *заміський* (Ми всі збираємося в **загородному** ресторані на терасі, де святково прибрані столи (березень, 1957), *черенок* зам. *живець* (Іде Магдаліна Сергіївна Ткачук вулицею, побачить в числусь вікні кактус, якого у неї нема, і обов'язково зайде, попросить **черенок** (березень, 1957), *юбка* зам. *спідниця* (Частіше його

роблять скромним: *короткий жакет, вузька чи трохи розширена юбка (березень, 1957), лозунг зам. гасло (З'їзд проходив під лозунгом (лютий, 1955) тощо.*

У культуромовному контенті журналу «Жінка» середини ХХ століття є чимало прикладів стереотипних книжних формул, зворотів, штампів (*Ці гриби з'являються тільки весною і восени, головним чином на гнилих стовбурах повалених дерев, на старих пнях, на купках гнилого листя* (січень, 1956), прийменникових конструкцій, характерних для публіцистичного стилю. Зафіксовані мовні факти виявляють провідні зміни, що відбулися в літературній мові наприкінці 50-х років ХХ століття, порівняно з періодом 20–30-х років [7, с. 104], пов'язані з калькуванням і порушенням питомих граматичних норм літературного керування. Пор.: *Заходи по дальшому поліпшенню (пор. сучасне: заходи щодо подальшого поліпшення) умов праці та побуту радянських людей, передбачені в семирічному плані* (червень, 1959); *У Сталіно працюють сім магазинів по продажу півфабрикатів* (пор. сучасне: магазини напівфабрикатів), *чотири домові кухні* (червень, 1959); *Значні кошти – 27,9 мільярда карбованців спрямовуються на заходи по дальшому збільшенню виробництва товарів народного споживання, а також по розширенню торговельної сітки* (пор. сучасне: заходи щодо подальшого збільшення; заходи щодо розширення торговельної мережі) (березень, 1955); *Партійна організація України провела велику роботу по* (пор. сучасне: робота щодо) *мобілізації робітничого класу, колгоспного селянства, всіх трудящих республіки* (січень, 1956); *Груню так навантажували завданнями по* (пор. сучасне: завдання щодо) *встановленню зв'язків на рудниках і заводах Донбасу, що вона весь час була в русі* (серпень, 1957); *Адже людина сприймає красу природи в міру свого особистого розвитку* (пор. сучасне: відповідно до розвитку) (квітень, 1959); *Цього року по путівках профспілок* (пор. сучасне: за путівками профспілок) *у санаторіях і будинках відпочинку оздоровиться і відпочине півмільйона робітників і службовців* (серпень, 1957) тощо.

Навиразніше відхилення в граматичних нормах порівняно із сучасною мовною практикою [8, с. 69–70] виявляються у формах іменників 2-ої відміни одн. чоловічого роду. Засвідчено своєрідне «акання» в іменниках *магазин, центр, теніс, клуб, інфаркт: Приміщення магазину «Кулінарія», їдальні № 32 на проспекті Маяковського не просторіше за попереднє, проте покупців тут значно більше* (червень, 1959); *У великому магазині «Кулінарія» вул. Артема, 112, ми зустріли вчительку Луїзу Олексіївну Лях, яка приїздить у цей магазин з центра* (червень, 1959); *Стіл для настільного теніса можна виготовити в кожному низовому фізкультурному колективі підприємства* (січень, 1956); *На адресу клубу надходять листи* (серпень, 1957); *Експертиза встановила, що смерть наступила від інфаркта міокарда* (листопад, 1958) та ін.

Упадають в око словоформи з активними у 50-х роках словотворчими засобами [пор.: 7, с. 105, 113], а саме: 1) з суфіксом -очн- (*У розфасовочному* (нині нормативне – *розфасувальний*) *відділенні Керченського консервного цеху гостро пахне томатним соусом* (березень, 1955), *робітниця рейкобалочного* (нині нормативне – *рейкобалковий*) *цеху* (листопад, 1958); *Новикова готує їжу в електроварочному* (нині нормативне – *електрозварювальний*) *казані* (листопад, 1958); 2) з суфіксом -уч-/-юч- у субстантивованих дієприкметниках (*Розмовляємо з завідуючим* (нині нормативне – *завідувач*) *їдальнею № 32 Андрієм Павловичем Гончаровим, оглядаємо цехи, де виготовляють півфабрикати* (червень, 1959); 3) віддієслівними утвореннями з суфіксом -к- (*Ленін від душі радів добре виданим книгам і обурювався поганим добром матеріалу та поганою брошуровкою* (нині нормативне – *брошурування*) *книг* (квітень, 1959); *Ділянка точної штамповки* (нині нормативне – *штампування*) (січень, 1956); *Євген Якович, незважаючи на свої 72 роки, продовжував викладати ліпку* (нині нормативне – *ліплення*) *студентам Косівського училища прикладного мистецтва* (квітень, 1959); 4) з суфіксом -щик- замість -ник-/-ниц- (*Тут працювала лише одна бригада, до якої входило дев'ять монтажників, зварників і краповищиків* (лютий, 1955); *Натурищицею вона навряд чи піде. Соромлива, з провінції* (березень, 1955); 5) префіксальними утвореннями з суфіксом про- замість ви- (*Спілкуючись між собою ще в дитячому віці, діти не проявляють статевої цікавості* (листопад, 1958).

В аналізованому культуромовному контенті відзначаємо виразні ознаки дотримання тогочасних норм графіки та орфографії і одночасний незбіг із сучасними нормами «Українського правопису» (1993 р.). Ідеться про:

1) відсутність графеми г (*Грунт для квітника треба добре обробити і внести добрива, але для цього не можна використовувати свіжий гній* (квітень, 1959); *Грунтовність і солідність – ось характерні риси польового стану* (серпень, 1957); *Вивчаючи креслення, ґрунтовно освоюючи технологію виготовлення Інструментів, дівчина день у день вдосконалювала свій виробничий досвід, який вона незабаром застосувала при розробленні виробничо-технічних інструкцій* (лютий, 1955);

2) особливості написання іншомовних слів, власних назв, зміни до графічного оформлення яких внесено в 90-х роках [8, с. 10, 102; 2, с. 18] (*уперед нескінченна стрічка конвейєра* (нині нормативне – *конвеєр*) (квітень, 1959); *Слава і Вячеслав* (нині нормативне – *В'ячеслав*) *помаленьку обставляли свою простору і сонячну кімнату* (березень, 1955); *Мороз розмалював вікна візерунками, на вулиці завірюха, в навкруги кактуси, наче ти не в Києві, а десь в Арізоні* (нині нормативне – *Аризона*), *в горах Чілі* (нині

нормативне – Чилі) або саванах Африки (березень, 1957); Нещодавно в **Чикаго** (нині нормативне – Чикаго), в одній з таких шкіл сталася пожежа, в результаті якої загинуло багато школярів (червень, 1959);

3) відмінності в написанні деяких власних назв (На **XVI Олімпійських Іграх** (нині нормативне – Олімпійські ігри), що відбулися в австралійському місті Мельбурні, блискучої перемоги добилися українські спортсмени (березень, 1957).

Статті журналу не відбивають орієнтацію на послідовне дотримання правила чергування у//в, а тому поширений прийменник **в** на початку (**В** нашій сім'ї всі механізатори, люблять машини, техніку (квітень, 1959); **В** шкільних підручниках говориться, що кисень застосовують тепер у виплавці чавуну з руд (січень, 1956), у середині (У жовтні 1917 року профспілкові організації Росії взяли активну участь в збройному повстанні, в боротьбі за перемогу соціалістичної революції (серпень, 1957) речення, уживають прийменник **у** там, де мав би бути варіант з **в** (Ненависть, пекуча ненависть до проклятого ворога заповнює серце у такі хвилини (квітень, 1959).

Правила чергування порушено й у скалькованих відмінкових формах із закритим складом, як-от: У 1894 році робітники Києва вперше провели **майовку** в Голосіївському лісі (квітень, 1959); **Грошовий дохід** перевищив 2 мільйони карбованців (лютий, 1955).

У культуромовному контенті журналу «Жінка» збереглися й порушення норм пунктуації, пов'язані з відокремленням членів речення, що не є вставними (Для цього треба, **насамперед**, документально підтвердити безвісну відсутність дружини (червень, 1959), помилковим відокремленням звороту у значенні «в ролі чого» (У своїх наступних творах вона продовжує викривати кріпацтво, **як ганебне й нестерпне явище**, виводить нові образи людей, що протестують проти кріпосного права (серпень, 1957), неправильним виокремленням означальних слів перед займенником (**Наполеглива і вимоглива**, вона йде до адміністрації, в завком, у партійний комітет доводить, переконує і завжди добивається необхідного рішення (січень, 1956).

Отже, мова такого популярного жіночого журналу, як «Жінка», у середині ХХ століття відбивала мовні смаки редакторів, читачів того часу, а також ідеологічні настанови на зближення мов. Її лексико-фразеологічне наповнення регулювала тоталітарна мова, оскільки воно було призначене виконувати в контексті масово тиражованих газет, журналів, книжок різного жанрово-стильового спрямування тогочасні соціокультурні завдання: демонструвати, відображати ідею внутрішньої єдності спільноти, пор.: «У цьому розумінні роль письма аналогічна ролі прапорів, гербів та інших культурних символів» [9, с. 233]. Відзначені «незбіги» з усталеними в сучасному мовному повсякденні, офіційному та напівофіційному, нормами – лексичними, граматичними, словотвірними, правописними – це приклади «раціонального» вибору під впливом ідеологічних вимог часу. На мовну свідомість спільноти завжди один із найбільших впливів справляють засоби масової інформації, що формують зразки літературної мови відповідно до комунікативних потреб суспільства, мимоволі надаючи їм символічної часово-просторової ваги [пор.: 4, с. 235, 24–31].

Представлений матеріал засвідчує, що в історії української літературної мови ще багато непізнаних текстів, які б відкривали перед нами систему і структуру мови в кожному конкретний період її розвитку, унаочнювали динамічні процеси культуромовного контенту писемної мови.

Література:

1. Бирик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення / Бирик С. П. – Ніжин : Вид-во «Аспект-Поліграф», 2013. – 589 с.
2. Городенська К. Г. Українське слово у вимірах сьогодення / Городенська К. Г. – К. : ТОВ «КММ», 2014. – 124 с.
3. Коць Т. А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі / Коць Т. А. – К. : Логос, 2010. – 303 с.
4. Літературна мова і мовна практика : монографія / [Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Коць Т. А. та ін.] ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – Ніжин : ТОВ Вид-во «Аспект-Поліграф», 2013. – 320 с.
5. Ожигова О. В. Українська мова: зворотний зв'язок / Ожигова О. В. – К. : Грамота, 2007. – 184 с.
6. Прохоров Е. П. Введение в теорию журналистики / Прохоров Е. П. – М. : Аспект Пресс, 2009. – 384 с.
7. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Українська мова 1945–1995 рр. / [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – Opole, 1999. – 268 с.
8. Український правопис / АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; Інститут української мови. – 4-те вид., випр. й доп. – К. : Наук. думка, 1993. – 240 с.
9. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс / Яворська Г. М. – К., 2000. – 288 с.